
SECȚIUNEA IV

PATRIMONIUL CULTURAL IMATERIAL AL ARHIVELOR DE FOLCLOR

CZU:398.1

<https://doi.org/10.52505/filomod.2024.18.23>

FĂȘANCUL ÎN CLISURA DUNĂRII – SĂRBĂTOAREA MĂȘTILOR – O TRADIȚIE CARE NU SE PIERDE

Viviana MILIVOIEVICI

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2759-0747>

Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”,

Academia Română – Filiala Timișoara

Rezumat. *Se poate afirma faptul că folclorul reprezintă un „arc peste timp”, o punte, o legătură indestructibilă între ceea ce a fost și ceea ce va rămâne drept moștenire urmașilor. Tocmai de aceea, în lucrarea de față supunem analizei o tradiție specifică arealului Clisurii Dunării – Fășancul/ Fărșangul – o sărbătoare a măștilor, cunoscută în folclor drept „carnaval”. Are o largă sferă de circulație, atât pe malul nordic al Clisurii Dunării, cât și în Serbia, în localități de pe malul sudic al fluviului. Această tradiție – „alaiul cu măști” – are rolul de a satiriza anumite aspecte rele din viața omului și, la fel ca în lumea basmului, marchează triumful binelui asupra răului, a vieții asupra morții, a luminii asupra întunericului.*

Cuvinte-cheie: *folclor, creație populară, imagini artistice, documente istorice, sărbătoarea măștilor.*

Fășancul in the Danube Gorge – the celebration of the masks – a tradition that will not be lost

Abstract. *It can be said that folklore represents an “arch over time”, a bridge, an indestructible link between what was and what will remain as a legacy to posterity. That is why, in the present work, we analyze a tradition specific to the area of the Danube Gorge – Fășancul/ Fărșangul – a celebration of masks, known in folklore as “carnival”. It has a wide sphere of circulation, both on the northern bank of the Danube Gorge, and in Serbia, in localities on the southern bank of the river. This tradition – the “masked procession” – has the role of satirizing certain bad aspects of human life and, just like in the fairy tale world, it marks the triumph of good over evil, life over death, light over darkness.*

Keywords: *folklore, popular creation, artistic images, historical documents, the feast of masks.*

Motto:

„Tradiția este o comuniune cu misterul istoriei.”
(Nikolai Berdiaev)

Poate părea un clișeu, însă într-o lume în permanentă schimbare, într-o eră a globalizării și a digitalizării, în „secolul vitezei”, trebuie să ne adaptăm și să facem față acestor schimbări. Chiar dacă termenul „tradiție” care, conform *Dicționarului explicativ al limbii române*, reprezintă „un ansamblu de concepții, de obiceiuri, de datini și de credințe care se statornicesc istoricește în cadrul unor grupuri sociale sau naționale și care se transmit (prin viu grai) din generație în generație, constituind pentru fiecare grup social trăsătura lui specifică”, pare perimat astăzi, nu putem face abstracție de el în contextul cultural în care ne dezvoltăm din punct de vedere social, economic, politic, dar, mai ales, spiritual.

Se creează, astfel, o punte, un „arc peste timp” între generații, o legătură indestructibilă între ceea ce a fost, ceea ce este și ceea ce va rămâne drept moștenire urmașilor.

O astfel de tradiție, la care voi face referire în cele ce urmează, este o „sărbătoare a măștilor”, având un caracter peren, celebrându-se an după an, într-o zonă foarte dragă mie, Clisura Dunării, respectiv orașul meu natal, Moldova Nouă. Acest obicei se întâlnește, de fapt, în toată zona Clisurii, atât la nord, cât și la sud de Dunăre. Despre această zonă, primul monograf al Clisurii, învățătorul Alexandru Moisi (1884-1943), în volumul său, apărut în anul 1938, notează următoarele: „Sub numirea de Clisură înțelegem în general Valea Dunării, de la Baziaș până la Orșova. De fapt, însă, Clisura se numește strâmtoare, de la Babacaia până la Tabula Traiană, împărțindu-se în două părți, ș.[i] a.[nume], de la Babacaia până la cataractaluți, numindu-se Clisura de Sus, și de acolo până la Tabula Traiană. Clisura de Jos. (...) Pe românește, i-am putea nimeri să-i spunem valea stâncoasă Dunăreană sau, pe scurt, valea Dunării, cum, de fapt, îi și zice populația în general. (...) Această Clisură este o mândreață de Dumnezeu lăsată graniță de sud-vest a țării românești.” (Moisi, 1938, p. 7).

Fășancul este o tradiție, „o explozie de culori și melodii ce vin din umbra mileniilor” (Pătruț, 1996, p. 8) și, totodată, un proiect ce promovează o artă, dar și un dialog intercultural care valorifică și conservă un patrimoniu. Este necesar să ne cunoaștem valorile folclorice locale, dezvoltându-se astfel, în sânul comunității, interesul pentru promovarea tradițiilor.

Pe meleagurile Clisurii Dunării, la Moldova Nouă, există și s-a impus, de câteva zeci de ani, o tradiție celebrarea căreia este așteptată, cu nerăbdare, în fiecare an. Este vorba despre așa-numita sărbătoare a măștilor – Fășancul/Fărșangul. După cum afirmă Gheorghe Doran, „obiceiul este cunoscut în Banat sub numele de *Fășanc* sau uneori *Fărșang*. Primul nume este introdus prin filieră germană de la *Fast Nacht* sau *Fasching*. Cel de al doilea, prin filieră maghiară, de la *Farșang*. Ambele denumiri au aceeași semnificație în limbile de origine” (Doran, 2009) și se poate traduce printr-un singur termen: carnaval.

Totodată, această sărbătoare se manifestă, an de an, și în alte localități, atât pe malul nordic al Clisurii Dunării, cât și în Serbia, în localități de pe malul sudic

al fluviului. „La Moldova Nouă și în celelalte localități cu populație românească, sărbătoarea Fășancului numită și «Alaiul cu măști» are loc în zilele de duminică, luni și marți, cu 6 săptămâni înainte de Postul Paștelui, în prima duminică după Lăsata Secului.” (Nistoran, 2017, p. 182). În acea duminică are loc „fășancul cel mic” (al copiilor), iar luni și marți este „fășancul cel mare” (al tinerilor căsătoriți, necăsătoriți etc.). Inițial, sărbătoarea fășancului dura 6 zile, astăzi numai 3 zile (duminică, luni, marți – românii; luni, marți, sâmbătă – sârbii). Astăzi, duminica, luna și marțea Fășancului „sunt zile de carnaval, momente de descătușare absolută, în care orice comportament abolit în restul timpului devine permis”. (Hedeșan).

Această sărbătoare a măștilor are rolul de a satiriza anumite aspecte rele din viața omului. De asemenea, la fel ca în lumea basmului, marchează triumful binelui asupra răului, al vieții asupra morții, al luminii asupra întunericului. Reprezintă șansa purificării corporale și sufletești – simbolic, prin atingerea cu nuiaua, mai nou, cu o sticlă de plastic – în postul Paștelui, lucru ce-l determină pe om să fie mai bun, mai tolerant, mai realist. În cele trei zile dedicate Fășancului se parodiază două momente importante din viața omului, nunta și înmormântarea, însă, pe de altă parte, se ironizează și diferite vicii, precum: lenea, necinstea, lăcomia etc. Este un obicei vechi de sute de ani, care marchează sfârșitul iernii și începutul Postului Mare de dinaintea Sărbătorilor Pascale. Este, de asemenea, o modalitate de a transmite urmașilor necesitatea păstrării unei tradiții, pentru că „toate societățile își creează o imagine a trecutului în cadrul unui proces care are ca scop actualizarea acesteia prin deschiderea spre noile generații care trebuie să se regăsească în acel proces istoric.” (Ispas, 2003, p. 75).

*

Fășancul copiilor¹

În cadrul comunității din Moldova Nouă, o etapă premergătoare o reprezintă confecționarea măștilor, organizându-se, în acest sens, un atelier de creație, la inițiativa Casei de Cultură din Moldova Nouă, după cum menționează directorul acestei instituții, Dorin Tismănariu, „în 2022 nu am avut ediție pentru Fășancul copiilor, dar am inclus în expoziția de fotografie creațiile lor realizate la un atelier special.”²

¹ Fotografii preluate de pe pagina de Facebook a Casei de Cultură din Moldova Nouă, jud. Caraș-Severin: <https://www.facebook.com/CasaDeCulturaMoldovaNoua> (fotografii realizate de Dorin Tismănariu).

² <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.2000206656825874&type=3>

Atelier de creație a măștilor de Fășanc³

Luni, în prima parte a carnavalului, evenimentul pus în scenă este cel dedicat nunții, văzută ca un moment esențial din viața omului, dar și a comunității din care acesta face parte. Participanții la eveniment poartă neapărat măști – în trecut, erau confecționate chiar de către ei înșiși, astăzi, le folosesc, deseori, pe cele care se găsesc în comerț. De asemenea, îmbracă ținute care reprezintă diverse persoane, importante în cadrul acestei ceremonii specifice: mirii, nașii, preotul, corul bisericesc, nuntașii etc. Cu toții formează alaiul nunții, iar ceremonia se oficiază într-un loc special amenajat, în aer liber sau chiar într-un local, apelându-se la recuzită. De această dată, ca de altfel pe tot parcursul ceremoniei, se fac aluzii ironico-satirice la adresa mirilor, nașilor și nuntașilor, utilizându-se multe expresii plastice, precum epitețe, comparații, metafore, hiperbole ș. a. Petrecerea de nuntă continuă cu hora, la care participă întreaga comunitate adunată în jurul celor mascați și se încheie seara târziu, când participanții, unii dintre ei „cinstiți” zdravăn, reușesc să se sustragă, pe ascuns, de la petrecere.

1968⁴

2006⁵

2018⁶

A doua parte a sărbătorii, respectiv, înmormântarea, semnifică, nu atât sfârșitul vieții lumești, cât, mai ales, despărțirea de ceea ce a fost rău în anul precedent (tristețe, furie, neîmpliniri, necazuri etc.).

Unul dintre cei mascați joacă rolul „mortului” și se așază într-un coșciug sau o ladă, fiind transportat cu o căruță. Participanții formează un cortegiu funerar

³ Fotografii preluate de pe pagina de Facebook a Casei de Cultură din Moldova Nouă, jud. Caraș-Severin: <https://www.facebook.com/CasaDeCulturaMoldovaNoua> (fotografii realizate de Dorin Tismănariu).

⁴ Foto: Casa de Cultură Moldova Nouă (Adela Schindler, colecție Siegfried Polk).

⁵ Foto: Casa de Cultură Moldova Nouă (colecție Petru Cârja).

⁶ Foto: Casa de Cultură Moldova Nouă (Dorin Tismănariu)

aidoma unuia real, cu preoți, cor bisericesc, steaguri, coroane, rudele și apropiații „defunctului”, iar pe laturi se află bocitoarele.

Tot ca la o înmormântare reală, cortegiul, în drumul spre cimitir, este plimbat prin localitate. Pe traseu se fac opriri, iar preotul și ceilalți participanți îl satirizează pe cel „decedat” în fel și chip. Totodată, bocitoarele satirizează mai ales faptele celor rămași în viață: soția/soțul, familia, prietenii.

În finalul „petrecerii” are loc înhumarea măștii (a fășancului), fapt ce reprezintă „și o subtilă invocație către puterile mărginite ale naturii, gata să irumpă în mugurul de pom și colțuri de iarbă.”⁷

2013⁸

„Înmormântarea”⁹

2019¹⁰

Sărbătoarea Fășancului se încheie cu premierea celor mai reușite măști, dar și cu balul la care participă atât cei mascați, cât și „nemascați”.

*

În anul 2022, la inițiativa laudabilă a directorului Casei de Cultură din Moldova Nouă, în perioada cuprinsă între 4 și 31 martie, a fost organizată o expoziție de fotografie care a pus în lumină această tradiție a sărbătorii Fășancului, din perspectivă diacronică. Însuși inițiatorul proiectului, Dorin Tismănariu, declară: „am realizat în premieră și o expoziție de fotografie intitulată *Fășancul în Boșneag de-a lungul timpului*. Ea a fost inaugurată vineri, 4 martie, și a rămas deschisă spre vizitare inclusiv în weekendul care a urmat. Deja acele două zile de Fășanc au adus un număr impresionant de vizitatori, un record absolut pentru orice tip de expoziție avută în ultimii ani la Casa de Cultură.”¹¹

Au fost prezentate o serie de fotografii inedite de la Fășanc, din anul 1937 și până în anul 2020, în anul 2021, neputând fi organizată, din cauza pandemiei de Coronavirus. „A fost singurul an din istorie în care nu s-a ținut” – menționează

⁷ <http://acasalaromani.ro/fasanc-spectacolul-mastilor/>

⁸ Foto: Casa de Cultură Moldova Nouă (colecție Claudia Mărculescu).

⁹ Fotografie preluată din vol. Andrei Nistoran, Op. cit., p. 184.

¹⁰ Foto: Casa de Cultură Moldova Nouă (Dorin Tismănariu).

¹¹ Dorin Tismănariu, <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.2000206656825874&type=3>

organizatorul expoziției, Dorin Tismănariu. După spusele sale, toate aceste fotografii¹² au fost obținute de la „boșnegeni, dar și din colecția Casei de Cultură. Ideea a fost extrem de apreciată, întrucât marea parte a vizitatorilor au rememorat cu bucurie poveștile Fășancului de-a lungul timpului, au schimbat amintiri suplimentare în urma analizei fotografiilor expuse, în timp ce mulți dintre tineri le-au descoperit surprinși și încântați.”¹³

Totodată, expoziția a fost completată de creațiile realizate de tinerii din comunitate la atelierul creativ „Măști de Fășanc”, desfășurat la Casa de Cultură Moldova Nouă, în zilele de 24 și 25 februarie 2022, dar și de patru costume¹⁴ folosite la Fășancul de aici în ultimii 40 de ani.

În colecția expoziției organizate se regăsește o multitudine de fotografii, cea mai veche datând, cum am menționat anterior, din anul 1937. Iată că, de câțiva zeci de ani, această tradiție a fost păstrată cu sfințenie de membrii comunității, fiind considerată a doua cea mai importantă sărbătoare, după Ruga/Nedeia comunității, conform spuselor aceluiași Dorin Tismănariu, directorul Casei de Cultură din Moldova Nouă, un om dedicat și implicat în multe activități sociale și culturale din zona Clisurii Dunării.

De-a lungul timpului, s-au organizat pe aceste meleaguri ediții memorabile ale acestei sărbători a Fășancului, dovadă fiind multitudinea de fotografii din cadrul acestei expoziții. Însă, din cauza faptului că populația din Moldova Nouă a scăzut semnificativ, de la an la an, „din 2017 (...) s-a căutat o soluție ca tradiția acestui eveniment să aducă în continuare un număr cât mai mare de participanți, ca ea să poată fi păstrată. Astfel, «Fășancul al mare» a fost decalat cu două zile înainte, fiind organizat sâmbăta și duminica, în timp ce «Fășancul al mic», vineri”, notează Dorin Tismănariu.

1937¹⁵, prima fotografie din colecția expoziției organizate cu prilejul Fășancului, 2022.

¹² Fotografii din colecția: Adela Schindler, Claudia Mărculescu, Ilie Holic, Nicolae Răduț, Dumitru Nistoran, Eftimie Velovan, Ghiță Popescu, Petru Cârja, Dorin Tismănariu.

¹³ *Idem.*

¹⁴ Costume din colecția: Olga Vuia, Gheorghe Stoicu și Nicolae Răduț.

¹⁵ Foto: Casa de Cultură Moldova Nouă (Mile Cosaș, colecție Jivoine Apostolovici).

Colaj de cadre de la un documentar realizat de conf. dr. Lucian Ionică pentru TVR Timișoara, în anul 1999 (filmările au avut loc pe 22 și 23 februarie 1999).

*

Alături de Rugă/Nedeie – „Zilele Orașului” (15-16 august), Hramul Bisericii (la sârbi) – „Ivandan”/„Sânzienele” (7 iulie), „Cumace” (pentru fete)/„Poțe” (pentru băieți) (prietenie legată printr-un jurământ de credință), „Praznicul casei” (fiecare familie, la români și la sârbi, are un sfânt drept patronul ei spiritual: „cu această ocazie se organizează o petrecere cu membrii familiei și invitații ei” (Nistoran, 2017, p. 185)) etc., sărbătoarea Fășancului reprezintă o reuniune a membrilor colectivității care, prin intermediul deghizării, parodiază, satirizează și ironizează diverse aspecte din viața socială și politică a vremii: „... în aceste zile comunitatea ia în răspăr și povestește sau pune în scenă în registru parodic principalele evenimente reprobabile/hilare/atipice/șocante care au avut loc în interiorul său, în țară ori chiar în lume în ultima perioadă.” (Hedeșan). Cu prilejul Fășancului, aceste evenimente „devin pretexte ale scenariilor grotești (...), facilitând afirmarea liberă a opiniilor oamenilor.” (*Ibidem*).

Așadar, Fășancul este un adevărat spectacol, un carnaval al măștilor și al costumelor, o veritabilă piesă de teatru în aer liber, la care participă o mare parte din comunitatea din Clisura Dunării.

1978¹⁶

1999¹⁷

¹⁶ Foto: Casa de Cultură Moldova Nouă (Adela Schindler, colecție Siegfried Polk).

¹⁷ Foto: Casa de Cultură Moldova Nouă (colecție Dumitru Nistoran).

1990¹⁸

1999¹⁹

Referințe bibliografice:

1. DORAN, Gheorghe. *Obiceiul Fășancului în Banat*, 2009 [online]. Disponibil: http://www.banaterra.eu/romana/files/Obiceiul_Fasancului_in_Banat.pdf [citat: 20.10.2022].
2. ISPAS, Sabina. *Cultură orală și informație transculturală*. București: Editura Academiei Române, 2003.
3. HEDEȘAN, Otilia. *Fetele unei identități reinventate – Obiceiuri tradiționale în Banat* [online]. Disponibil: <https://memoriabanatului.ro/studii/fetele-unei-identitati-reinventate/> [citat: 26.06.2024].
4. MOISI, Alexandru. *Monografia Clisurei*. Oravița: Tipografia Felix Weiss, 1938.
5. NISTORAN, Andrei. *Monografia orașului Moldova Nouă*. Brăila: Editura Sfântul Ierarh Nicolae, 2017.
6. PĂTRUȚ, Nicolae. Fășancul în Banatul iugoslav. La Grebenaț – multă dragoste pentru continuitatea unei tradiții. În: *Renașterea bănățeană*. 1996, nr. 1869, p. 8.
7. <http://acasalaromani.ro/fasanc-spectacolul-mastilor/> [citat: 26.06.2024].
8. <https://www.facebook.com/CasaDeCulturaMoldovaNoua> [citat: 27.06.2024].
9. <https://www.facebook.com/media/set/?set=a.2000206656825874&type=3> [citat: 27.06.2024].

¹⁸ Foto: Casa de Cultură Moldova Nouă (colecție Gheorghe Velovan).

¹⁹ Foto: Casa de Cultură Moldova Nouă (colecție Dumitru Nistoran).